

VADAI ISTVÁN

Szövegkritikai kérdések Hajnóczy Péter életművében

Hajnóczy Péter életműve ma már három, többé-kevésbé teljesnek nevezhető kiadásban is kézbe vehető. Az első gyűjteményes kötet kevéssel az író halála után, 1982-ben jelent meg.¹ Tartalmazza az önálló kötetekben megjelent írásokat, és jó néhány addig publikálatlan művet is. Tíz évvel később, 1992/93-ban látott napvilágot a második, kétkötetes életműkiadás.² Ez valamivel bővebb az előzőnél, tartalmazza például *Az elkülönítő* című szociográfiát, a novellák sora pedig *A pipacs* című darabbal bővült. Végül 2007-ben jelent meg a harmadik összefoglaló szövegkiadás.³ Ez ismét új szövegekkel gyarapítja az életművet, újdonságának számít például egy hagyatékban maradt kiadatlan munka: *A szakács*.

A három életműkiadás természetesen nemcsak abban tér el egymástól, hogy a későbbiek valamivel több szöveget közölnek. Azok a szövegek sem teljesen egyformák, melyek már a korábbi kiadásokban is szerepeltek. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a szöveg alapvető tulajdonsága a változékonyság. Közlésről közlésre állandóan alakul, törvényszerűen hibák kerülnek bele, vagy szerencsés esetben (jótékony szöveggondozói munka nyomán) hibák tűnnek el belőle. Minden másolási folyamatra jellemző, hogy akarva vagy akaratlanul megváltoztatja a szöveget. Éppen ezért fontos, hogy az irodalmi művek kiadásakor eleve számoljunk ezzel a tényezővel, és igyekezzünk kiküszöbölni a hibák továbbörökítését, felhalmozódását. Ebben a dolgozatban azt tesszük szóvá, hogy Hajnóczy Péter műveinek kiadásakor a hibák egy része észrevehetően megmaradt, öröklődött, és féltő, hogy esetleg egy majdani kiadásba is öröklődni fog.

Először is nézzünk néhány példát. Hajnóczy legelső nyomtatásban megjelent írása *A pipacs*.⁴ Az 1982-es kiadás még nem tartalmazza, de az 1992-esben és a 2007-esben már megtalálható. A folyóiratkiadás második bekezdésében a következő szöveg olvasható: *A festő a frissen festett falra mutatott. A falon szétfröccsent, aztán rászáradt valami*. Ugyanez a szövegrészlet a gyűjteményes kötetekben kissé módosult alakban szerepel. *A falon szétfröccsent* helyett *A falra ráfröccsent* áll bennük. Mindenképpen a korábbi változat mellett tenném le a voksom, hiszen a *szétfröccsent, aztán rászáradt* stilisztikai szempontból sokkal szerencsésebbnek tűnik, mint az ügyetlen igekötő-ismétléssel élő *ráfröccsent, aztán rászáradt*. Ennél azonban súlyosabb hiba is esett a szöveg kötetbe emelésekor. A novellából eltűnt

¹ *Hajnóczy Péter művei*, összeállította és gondozta MÁTIS LÍVIA, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1982.

² *Hajnóczy Péter összegyűjtött munkái. Elbeszélések. Kisregények és más írások*, összeállította és gondozta MÁTIS LÍVIA és REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS, Századvég Kiadó, Budapest 1992–93.

³ *Hajnóczy Péter összegyűjtött írásai*, összeállította és gondozta MÁTIS LÍVIA és REMÉNYI JÓZSEF TAMÁS, Osiris Kiadó, Budapest 2007. (Osiris Klasszikusok)

⁴ HAJNÓCZY Péter: *A pipacs*, Élet és Irodalom 1970. július 4., 8.

egy egész bekezdés!!! Így szól: *A festő mosolyogni próbált. Ujja kicsit remegett, mikor megfricskázta a pohara szélét.* Ezt a két mondatot a gyűjteményes kiadásokban hiába keressük. A hibát vélhetően az okozta, hogy a bekezdés előtt és után is szerepel a *Semmi* szó, és a korábbiól a későbbire ugrott a másoló szeme. Ezt a típushibát a szövegkritikában haplográfiának hívják, jelen esetben a két azonos szövegrész közötti bekezdés is eltűnt.

Nem meglepő, ha egy terjedelmes szöveg, hosszú novella vagy kisregény esetében apró szövegeltéréket találunk. Ez majdhogynem elkerülhetetlen. Furcsább az, hogy a rövid, egy-két oldalas írások sem ússzák meg a másolást deformáció nélkül. Második példánk legyen Hajnóczy legrövidebb novellája, a *Gyűrűk*. Először ez is folyóiratban jelent meg,⁵ ezzel vethetjük össze a gyűjteményes kötetek szövegét. Az 1982-es változatlan alakban közli a mindössze nyolc és fél soros szöveget. Az 1992-es és 2007-es kiadás lapjain azonban a *hörögve kapkodott levegő után* szövegrészlet helyett ez áll: *hörögve kapkodott a levegő után.* Az eltérés nagyon apró, egyetlen *a*, egyetlen határozott névelő kerül bele többletként a későbbi közlésekbe. Nyilván erre a mozzanatra figyelt Urfi Péter, amikor jelen dolgozatot előadás formájában hallotta, és a Hajnóczy-konferenciáról szóló írásában ez alapján értékelte így fejtegetésemet: „Vadai István filológiai pepecselése viszont nem sok tanulsággal szolgált, azon kívül, hogy van néhány öröklődő hiba a szövegkiadásokban (eltűnt „a” betűk stb.), bár mindezt kétségkívül élvezetes stílusban vezette elő.”⁶ Nyilvánvaló, hogy Urfi Péter annyira jelentéktelen kérdésnek tekinti az irodalmi szövegek épségét, hogy még arra sem fordít gondot, hogy az a bizonyos *a*-betű nem *eltűnt*, hanem feleslegesen *belekerült* a szövegbe. Nyilván az is elkerülte a figyelmét, hogy az előadásban a szóban forgó szövegeltérés mellett szavak, sorok, sőt olykor teljes bekezdésnyi szövegek eltűnéséről beszéltem. A tisztelt bíráló számára nyilván teljesen érdektelen, hogy Hajnóczy valójában mit is írt. Számomra azonban nem. Az egyetlen *a* névelő azt példázza, hogy még a legrövidebb Hajnóczy-szöveg sem ússza meg sérülés nélkül a másolási folyamatot. *Sapientia sat.*

De menjünk tovább. Ugyancsak az *Új Írás* lapjain jelent meg *Az elsőhegedűs* című írás.⁷ Ennek a szövegnek az esete kissé ravaszabb. Itt vélhetően fennmaradt valamilyen szerzői kézirat is, mert a folyóiratban még *I. I. I. úrnőről* van szó, a kötetekben pedig már *S. S. S. úrnő* a neve. A folyóiratban *két-három* üveg sörről van szó, a kötetekben *engedélyezett mennyiségű* sörről. Ezek az eltérések nyilván nem hibának, hanem szerzői javításnak minősülnek. Ilyenkor lép működésbe a szövegkritikában az *ultima manus* elve, a szerző által utoljára létrehozott változatot szokás érvényesnek tekinteni. De mi a helyzet ezzel a mondattal: *A férfi most a Hold vörös sarlóját nézte az ablakon át.* Ehelyett a kötetekben azt olvashatjuk, hogy *A férfi a Hold vörös sarlóját nézte át az ablakon...* Mintha kissé döccenne. Inkább tűnik rontásnak, mint javításnak. Inkább a kiadó rovására írnám, mint a szerzőjére. Úgy tűnik, hogy a szöveg egyszerre javul és avul. A szerző javítja, a kiadás avítja.

A szöveghibák azonban nem mindig eltűnő betűket, megváltozó szavakat, vagy köddé váló bekezdéseket jelentenek. Nézzük meg *A latin betűk* című novella első közlését a *Jézus menyasszonya* című kötetben:⁸ A novella három jól elkülöníthető blokkból áll. Az elsőt (A) jól érzékelhető térköz választja el a másodiktól (B). Nem lehet eldönteni, hogy a kö-

⁵ HAJNÓCZY Péter: *Gyűrűk*, Új Írás 1981. szeptember, 52.

⁶ URFI Péter: *Kérdések a levegőben*, Élet és Irodalom 2008. november 28.

⁷ HAJNÓCZY Péter: *Az elsőhegedűs*, Új Írás 1981. szeptember, 52–53.

⁸ HAJNÓCZY Péter: *Jézus menyasszonya*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1981. 33–34.

vetkező lapon szereplő rész harmadiknak számít-e (C). Az 1982-es kiadás úgy érti, hogy a laphatár nem választja el a B és C blokkokat, ezért összeragasztja őket. A korábbi jól érzékelhető térköz azonban éppen a fekete kiadás laphatárára kerül, ezért így már nem olyan jól érzékelhető. Ha akarom van térköz, ha akarom, nincs. Az 1992-es szövegkiadás úgy dönt, hogy van, ezért két tömbben közli a szöveget. Ezt a példát követi a 2007-es kiadás is. De van egy ettől eltérő lehetőség is, az 1982-es kiadás szövegét nézve gondolhatom azt is, hogy a laphatár nem jelent tömbhatárt. Közölhetem a szöveget egyetlen tömbben is. Így járt el a Hajnóczy-konferencia programfüzete, mely a fenti érvelés alapján csakis az 1982-es kiadásból készülhetett.

Ha leszármazási rajzot készítünk a Hajnóczy-művek szöveghagyományáról, nagyon egyszerű ábrához jutunk. Nem bonyolult elágazásokat tartalmazó fát kapunk eredményül, hanem egyetlen egyenes vonalat. A szöveghagyomány lineáris. Az eredetileg folyóiratban vagy szerzői kötetben megjelent írásokat az 1982-es kiadás újrapozícionálja, ám az 1992/93-as nem nyúlik vissza az első közléshez, hanem az 1982-es gyűjteményes közlésre támaszkodik. A 2007-es hasonlóképpen jár el. Ahelyett, hogy az első változathoz nyúlna, a legutolsó szövegközlést veszi alapul. Azt gondolom, hogy ez nagyon helytelen így, mert törvényszerű szövegromláshoz, és a másolási hibák automatikus felhalmozódásához vezet.

Hajnóczy repetitív írásairól szóló tanulmányomban egy hosszabb lábjegyzet keretén belül már bemutattam, hogy olykor terjedelmes bekezdések is eltűnnek a másolási folyamatok során.⁹ Az ottani példákat most csak annyival egészítem ki, hogy e tekintetben a 2007-es Hajnóczy-kiadás sem hozott újdonságot, hűségesebben őrizi az 1992/93-as által elkövetett összes pontatlanságot. Szemléltetésül *A fűtő* című kötetben¹⁰ megjelent *Mesék* szövegét vetettem össze a gyűjteményes kiadások szövegével. Nos szinte nincsen olyan mese, melyben látványos szövegeltérést ki ne lehetne mutatni. *A hangya és a tücsök*ben bekezdések olvadnak össze az 1992-es kiadásban, a 2007-es pedig nem korrigál. *A sün és a harkályban* először *egy egér* szólal meg, a szöveg az 1992-es kiadástól kezdve *az egérré* változik. *A csuka* című mesében a vadmacska a szerzői kötetben a *páfrány* között tűnik el, minden gyűjteményes kötetben a *páfrányok* között.

Ha felütjük a szerzői kötetet az *Egerek* című mesénél, akkor megint találhatunk egy olyan szót, mely csakis *A fűtő* szövegében olvasható, sem az 1982-es, sem az 1992-es, sem a 2007-es kötet nem tartalmazza. A gazdag egér nem csak *szürcsöl* és *topog*, miközben a szegény egerekből falja a kovászt, hanem még *nyög* is. Lehet, hogy ez semmiséggnek tűnik. Én úgy gondolom, hogy fontos apróságról van szó. Egyetlen műértelmezés sem tekinthet el attól, hogy a szerző mit is írt le. A mű minden pontja arkhimédészi pont. És ez nem csak a lírai művekre, feszes formájú lírai alkotásokra, hanem a prózára, az epikára is igaz.

Egy következő Hajnóczy-kiadásnak feltétlenül feladata lesz, hogy ha teljes kritikai szövegközlésre nem is vállalkozik, de legalább a legkorábbi szövegállapot megőrzésére vállalkozzon. Ha az új kiadás semmivel sem tesz többet, minthogy kiküszöböli az eddigi gyűjteményes kiadások egymástól átvett öröklődő pontatlanságait, máris nagy lépést tett egy jó szövegváltozat felé. Hajnóczy Péter fontos alakja a 20. század végi magyar prózairodalomnak. Megérdemli, hogy életművét ne elhanyagoljuk, hanem óvni igyekezzünk.

⁹ VADAI István: *Ami nem ismételtető meg*, in: *Hová lettem. A párbeszéd helyzetébe kerülni...* (Hajnóczy-tanulmányok), szerkesztette: CSERJÉS Katalin, GYURIS Gergely, Lectum Kiadó, Szeged 2006. 163–182.

¹⁰ HAJNÓCZY Péter: *A fűtő*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1975.